

Бритвін Д. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романської філології
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
<https://orcid.org/0009-0007-0811-2014>

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЧАСУ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ: КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНИЙ ПІДХІД

Анотація. Стаття присвячена когнітивно-семантичному аналізу категорії часу у французькій мові, що розглядається як комплексна концептуальна структура, яка організує інтерпретацію подієвості та відношень між ситуаціями у мовленнєвій діяльності. У роботі уточнено статус часу як базового когнітивного концепту, що поєднує абстрактні уявлення про тривалість, послідовність і зміну станів із конкретними мовними засобами їх вираження. Розкрито механізми метонімізації та метафоризації, які забезпечують актуалізацію часового значення у лексичних та граматичних конструкціях французької мови. Показано, що граматичні часи функціонують не лише як формальні маркери локалізації подій на часовій осі, але як репрезентанти різних когнітивних моделей сприйняття ситуації: *Présent* реалізує актуальність події, *Imparfait* відтворює внутрішню тривалість і фоновість, *Passé composé* позначає завершеність та результативність, тоді як *Futur simple* та *Futur proche* різняться за ступенем наближеності майбутньої дії до досвіду мовця. У лексичній підсистемі увагу зосереджено на трьох стабільних моделях концептуалізації часу: «час як рух», «час як ресурс», «час як простір». Перша модель структурує час як послідовність переходів і динамічну траєкторію; друга трактує час як обмежену величину, що може витратитися або накопичуватися; третя локалізує подію в межах умовного когнітивного простору, що має внутрішню структуру та межі. Доведено, що ці моделі не функціонують ізольовано, а формують узгоджену концептуальну систему, у межах якої мовець інтерпретує, організує та вербалізує часові відношення. Отримані результати дозволяють розглядати категорію часу як інтегративний компонент мовної картини світу, що поєднує граматичні, лексичні та дискурсивні параметри. Перспективним визначено подальше вивчення варіативності концепту часу в усному, художньому та медійному дискурсах.

Ключові слова: актуальність, завершеність, тривалість, послідовність подій, метафоризація, метонімізація.

Постановка проблеми. Темпоральність у французькій мові традиційно описується крізь призму морфологічних парадигм та їхніх синтаксичних умов уживання. Водночас поза належною увагою часто лишається когнітивна організація смислу, що узгоджує граматичні форми з лексико-фразеологічними та дискурсивними засобами вираження часу. Проблема полягає у відсутності цілісної моделі, яка б поєднувала ментальні схеми події (актуальність, тривалість, межа, перспектива), граматичні реалізації (*Présent*, *Imparfait*, *Passé composé*, *Futur simple* / *Futur proche*) і лексико-семантичні

патерни (метафори «час як рух/подорож», «час як ресурс», «час як простір») у єдиному описі. Наявні описи часів, як правило, локалізують аналіз у площині категорій «теперішність/минулий/майбутній» або «завершеність/незавершеність», тоді як механізми переходу між планами події (фон vs. подієва точка; близька vs. дистанційована перспектива) та їхнє лексичне профілювання розглядаються фрагментарно. Недостатньо описано лишається і взаємодія темпорального дейксіса та анафоричних процедур з аспектуальними параметрами у реальному дискурсі: як саме мовні одиниці «прикріплюють» подію до актуального ракурсу мовця, як позначають межі та як картографують часові інтервали. Практична значущість проблеми виявляється у потребі стандартизованих інтерпретаційних критеріїв для корпусного анотування, автоматичного аналізу дискурсу та навчальних описів для романістики. Без уточнення когнітивно-семантичних підстав вибору форм неможливо послідовно пояснити варіативність темпоральних стратегій у різних жанрах і регістрах, а також узгодити граматичний опис із фразеологією та стійкими колокаціями. Отже, постає завдання побудувати узгоджену модель концептуалізації часу у французькій мові, що: формалізує відповідності між ментальними схемами та граматичними/лексичними реалізаціями; описує операції визначення меж і перспективування події; враховує дискурсивно-жанрові умови. Таке розв'язання дозволить уточнити механізми інтерпретації темпоральності та забезпечити порівнюваність емпіричних досліджень у межах романістики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній лінгвістиці проблематика концептуалізації часу перебуває у фокусі досліджень, пов'язаних із когнітивною семантикою та лінгвокультурологічним підходом. Значний інтерес становлять праці, присвячені репрезентації темпоральних категорій у франкофонній мовній картині світу. Зокрема, у роботі О. Семенової здійснено аналіз вербалізації концептів «час» і «простір» на матеріалі франкомовної культури, що дозволяє простежити тісний взаємозв'язок темпоральних і локативних параметрів у мовному мисленні [1]. У дисертаційному дослідженні В. Шматт увага зосереджена на семантичних особливостях фразеологізмів із культурно маркованими компонентами, що відображають стереотипізовані способи осмислення часу у французькій фразеосфері [2]. Аналогічно, А. Семенюк досліджує культурно марковану лексику, зокрема в аспекті її семантико-прагматичних характеристик, що має безпосередній стосунок до мовних моделей темпоральності [3].

Окремим напрямом є аналіз темпоральних структур у дискурсі. Дослідження Д. Ковінкіної акцентує увагу на функціонуванні темпоральних маркерів у політичному франкомовному медіадискурсі, де час виявляється інструментом формування комунікативної стратегії та інтерпретації соціальних подій [4]. Питання футуральності як психолінгвістичного та культурного феномена розглядають І. Кірковська та М. Шевченко, висвітлюючи механізми уявної проєкції майбутнього і її мовного кодування [5]. У зіставному аспекті концепт часу аналізують С. Каленюк і Л. Савчук, демонструючи, що національно-мовні моделі можуть суттєво відрізнятися за аксіологічними та когнітивними параметрами [6].

Низка новітніх досліджень приділяє увагу темпоральним формам у зв'язку з когнітивними порушеннями мовлення. Зокрема, праця N. Cordonier та M. Fossard простежує розходження у використанні часів у носіїв французької мови з афазією різних типів, що дозволяє виявити ментальні механізми обробки темпоральних відношень [7]. У сфері дидактики S. Behra та D. Masurel аналізують категорію просторово-часового досвіду як основу формування міжкультурної компетентності [8]. Концептуальні засади когнітивної інтерпретації часових структур розгортаються також у роботах J. Gabaret, який порушує питання лінгвістичного релятивізму [9], та G. Col, що визначає можливості та межі діаграм у когнітивній семантиці [10]. Незважаючи на наявність розвідок, проблема інтегрованого опису часу у французькій мові як когнітивного концепту і як системи граматико-лексичних реалізацій залишається недостатньо висвітленою. Зокрема, потребує уточнення питання відповідності між ментальними схемами події та мовними засобами її структурної інтерпретації, що і визначає актуальність даного дослідження.

Мета дослідження полягає у встановленні когнітивних механізмів концептуалізації часу у французькій мові та описі їх лінгвальної реалізації на граматичному і лексико-семантичному рівнях. Завдання дослідження полягають у тому, щоб проаналізувати статус часу як концептуальної категорії у когнітивній лінгвістиці та визначити його місце в структурі мовного досвіду, охарактеризувати граматичну категорію часу у французькій мові з урахуванням когнітивно-семантичних параметрів її функціонування, а також виокремити і описати основні лексико-семантичні моделі концептуалізації часу («час як рух», «час як ресурс», «час як простір») і з'ясувати їх когнітивні інтерпретації.

Об'єктом дослідження є концептуальна категорія часу та її мовна репрезентація у французькій мові.

Виклад основного матеріалу. Категорія часу належить до фундаментальних елементів структуризації людського досвіду. У мовній системі вона функціонує як комплексне когнітивне утворення, що поєднує абстрактні уявлення про тривалість, послідовність і зміну з конкретними мовними засобами їх вербалізації. Концепт часу не зводиться до окремого лексичного значення: він репрезентує цілу мережу семантичних, граматичних і прагматичних кореляцій, що дозволяють позначати відношення між подіями, встановлювати їх взаємне розташування та окреслювати межі ситуацій у мовленні. У цьому сенсі час становить когнітивну категорію, що організує інтерпретацію дійсності на рівні концептуальної системи й водночас має установлену мовну реалізацію.

У французькій мові концепт часу актуалізується через взаємодію граматичних часів, дієслівних аспектуальних пара-

метрів, темпоральних дейктичних маркерів і лексико-фразеологічних моделей. Такі одиниці не існують ізольовано: вони формують мережу значень, що відображає базові когнітивні операції – локалізацію події щодо моменту мовлення (*Présent*), її завершеність чи незавершеність (*Passé composé*, *Imparfait*) або уявлення про майбутнє як більш чи менш визначений простір можливостей (*Futur simple*, *Futur proche*). Таким чином, мова не лише кодує, а й формує спосіб осмислення часових відношень [11].

Якщо розглядати категорію часу у ширшій когнітивній перспективі, то її статус виявляється у зв'язках з іншими базовими схемами досвіду – рухом, простором і зміною станів. Тобто, подібно до того, як просторові координати задають орієнтацію тіла у фізичному світі, часові координати визначають послідовність і тривалість подій у світі концептуальному. У низці мов, включно з французькою, часові характеристики часто описуються через просторові або кінетичні параметри. Це свідчить, що концептуальна структура часу опирається на перцептивні та тілесні схеми, які формують основу когнітивної категоризації [12, 13].

На відміну від загальних когнітивних схем, які забезпечують глобальну організацію досвіду, метонімізація діє на рівні локальних зв'язків між частинами ситуації. Вона виступає механізмом, за допомогою якого окремі елементи або фрагменти події використовуються для позначення часових відношень. Принцип суміжності, що лежить в основі метонімії, дає змогу вказувати на інтервал або момент у межах більшого цілого. Так, французькі іменники *jour*, *nuit*, *matin*, *soir* позначають не лише частини добового циклу, але й відсилають до соціально структурованих сценаріїв діяльності. Вирази типу *le matin, je travaille*; *le soir, je me repose* демонструють, як часовий вимір поєднується з організацією щоденних дій, утворюючи ситуаційно-метонімічну модель часу.

Порівняно з цим, інший різновид метонімічного осмислення реалізується через використання конкретної події як маркера для визначення темпорального відтинку: *depuis la guerre*, *après le dîner*, *avant la réunion*. Тут час постає не як самостійна сутність, а як відношення між подіями – одна з яких виконує роль орієнтира. Відповідно, мовна репрезентація часу здійснюється через операції прив'язування, упорядкування та встановлення меж. Подібним чином у дієслівній системі французької мови метонімічні механізми проявляються у функціональному розподілі між *Imparfait* і *passé composé*. Перший актуалізує тривалість або фоновість ситуації, тоді як другий – її результативність або межу завершення. Наприклад, у висловленні *Il lisait quand je suis arrivé* часи співвідносяться не як граматичні опозиції, а як когнітивні операції: *Imparfait* позначає процес у його розгортанні, тоді як *Passé composé* сигналізує момент зміни. У цьому виявляється метонімічна природа темпоральної системи, де часові значення впливають із часткових характеристик події.

Якщо метонімія ґрунтується на принципі суміжності, то метафора спирається на подібність структур і перенос значень між різними доменами досвіду. Перехід від метонімічних до метафоричних моделей осмислення часу демонструє, як мова поступово переходить від локальних описів подій до абстрактних схем інтерпретації. Метафоризація становить інший, більш узагальнений рівень концептуалізації часу, що спирається на перенесення структурних властивостей однієї сфери

досвіду на іншу. Якщо метонімія відображає взаємодію частин у межах ситуації, то метафора формує системні відповідності між цілими концептуальними доменами. У випадку часу такими базовими джерелами стають рух, простір і ресурс [14].

У моделі «час як рух» (*time is motion*) час осмислюється як об'єкт, що переміщується, або як потік, який минає: *le temps passe, le temps s'écoule, les années vont*. Подібно до того, як рух об'єкта сприймається тілесно, час, що минає переживається як зміна станів, у яких людина є або спостерігачем, або учасником. Конструкції *le moment approche, le temps vient* фіксують суб'єкт у динамічному відношенні до події, підкреслюючи кінетичну природу сприйняття темпоральності. У моделі «час як ресурс» (*time is a resource*) відбувається перенесення властивостей матеріальних об'єктів на абстрактну категорію часу: *gagner du temps, perdre du temps, manquer de temps*. Як і в економічній сфері, ресурс можна зберігати, витрачати або втрачати. Таким чином, час набуває ознак кількісності та обмеженості, що впливає на мовну організацію діяльності. У моделі «час як простір» (*time is space*) часові відношення проєктуються на просторові координати: *dans trois jours, à cette époque, au moment de...* Подібно до того, як предмети локалізуються у просторі, події розміщуються у часі – «всередині» чи «поза» певною межею. Це створює ефект картографування, коли послідовність подій перетворюється на когнітивну карту.

Усі три типи метафоричних моделей взаємодіють між собою, формуючи когнітивну систему репрезентації часу. Якщо порівняти їх із метонімічними механізмами, можна побачити, що перші забезпечують абстрактне моделювання, тоді як другі – конкретизацію та локалізацію. Метафоричні структури визначають спосіб концептуалізації часу як цілісної сфери, а метонімічні уточнюють її внутрішні межі. У поєднанні ці механізми створюють когнітивну основу семантичної організації французької темпоральної системи, де граматичні, лексичні та дискурсивні засоби діють як взаємопов'язані компоненти єдиної концептуальної моделі.

Система дієслівних часів у французькій мові відображає не тільки хронологічне впорядкування подій, але й різні когнітивні способи їх сприйняття та концептуального структурування. Граматичні форми функціонують як інструменти актуалізації певного погляду мовця на дію: її тривалість, завершеність, ступінь визначеності або наближеність до моменту мовлення. Тому когнітивно-семантичний аналіз темпоральної системи передбачає вивчення не стільки формального вираження часу, скільки принципів організації смислу, що формуються на рівні мовної інтерпретації події [15].

Форма *Présent* слугує вихідною точкою темпоральної орієнтації, оскільки локалізує подію в межах моменту мовлення. Однак її значення не обмежується безпосередньою фіксацією теперішнього часу. *Présent* формує ментальну рамку актуальності, у межах якої дія подається як така, що входить у сферу теперішнього стану мовця, незалежно від її об'єктивної тривалості або хронологічного співвідношення з іншими подіями. Наприклад, висловлення *Je lis* позначає не лише сам факт читання, але й належність цієї дії до поточного досвіду мовця. Аналогічні моделі спостерігаються у фразях *Je travaille, Je pense à ce problème*, де *Présent* вербалізує не моментальність, а актуальність стану. Порівняно з цим конструкція *être en train de + infinitif* (*Je suis en train de lire*) уточнює фазову структуру дії та підкреслює її процесуальність у точці фіксації [16].

Подібні відношення виявляються у прикладах *Il est en train d'écrire une lettre, Nous sommes en train de préparer le dîner*, де мовлення акцентує безпосередній перебіг події. У таких випадках *Présent* не просто позначає теперішність, а актуалізує динамічний стан, що відбувається «тут і тепер». Поряд із цим *Présent* може позначати дії поза конкретним моментом мовлення, але які концептуально віднесені до теперішнього досвіду мовця. Наприклад, *Je lis Victor Hugo en ce moment* підкреслює тривалість процесу, що не обмежується однією ситуацією, але належить до поточної життєвої рамки. У висловленні *Elle étudie à Paris* форма *Présent* також позначає стабільний стан, який розгортається у часі, але сприймається як актуально релевантний. У свою чергу, у фразях типу *Demain, je pars à six heures* *Présent* використовується для позначення майбутнього, коли дія вже включена до суб'єктивної схеми планування. Такий ужиток демонструє, що *Présent* функціонує не як жорсткий маркер теперішності, а як граматичний засіб прикріплення події до актуального ракурсу мовця, включно з потенційними і запланованими станами. Таким чином, темпоральне значення *Présent* не є ізолюваним. Воно взаємодіє з аспектуальними параметрами (процесуальність, тривалість, повторюваність) та з дискурсивними моделями організації висловлення. *Présent* не просто позначає момент у часі, а формує ментальну модель сприйняття події як такої, що розгортається «всередині» сфери теперішнього досвіду, незалежно від її об'єктивної лінійної локалізації [17].

Якщо *Présent* задає точку відліку, то *Imparfait* структурує подію як фон або тривалий стан, внутрішньо не завершений і не локалізований жорстко в часовому вимірі. Він репрезентує ситуацію «зсередини», без позначення межі її початку чи завершення. У висловленні *Il pleuvait quand tu es arrivé* формою *il pleuvait* позначається стан, що тривав незалежно від моменту зміни, вираженої *tu es arrivé*. Тут *Imparfait* не визначає тривалість у кількісному розумінні, а підкреслює процесуальний характер ситуації, яка не має чіткої межі завершеності. Подібний тип організації наявний у конструкції *Il lisait souvent le soir*. Тут форма *lisait* не встановлює конкретну тривалість, а відтворює звичну повторювану дію у минулому. У цьому випадку *Imparfait* передає не одиничний факт, а регулярність поведінкового сценарію, що існує як елемент стабільної життєвої структури. У висловленні *Elle travaillait à l'hôpital à cette époque* дія також подається як тривалий стан у межах визначеного періоду, але без уточнення його початку чи кінця. Таким чином, *Imparfait* відтворює тривалість як форму існування, а не як вимірювану величину. Суб'єкт не локалізує подію у чіткій точці на часовій осі, а інтерпретує її як частину загального тла минулої ситуації. Інший різновид уживання *Imparfait* демонструє фраза *Je pensais que tu viendrais*. Тут *Imparfait* репрезентує психічний стан (думку/переконавання), який тривав до моменту, релевантного для наступної події. Дієслово *penser* у формі *Imparfait* вказує, що стан не був одиничним або моментальним, а мав розгорнуту внутрішню тривалість. Аналогічно в *Il était fatigué, mais il continuait à marcher* обидва дієслова у формі *Imparfait* (*était, continuait*) формують простір внутрішньої послідовності, який не передбачає вказівки на завершеність. Подія розгортається «всередині» описуваної ситуації, і її межі для мовця не є релевантними.

Таким чином, на відміну від *Présent*, який фіксує актуальність, *Imparfait* моделює подію як внутрішньо розгорнуту,

включену в контекст ширшої темпоральної послідовності. У когнітивному плані *Imparfait* відображає сприйняття ситуації як тривалої в просторі пам'яті або уявної реконструкції, де суб'єкт не прагне локалізувати межі процесу. Це дозволяє розмежувати дії за ступенем завершеності, що є визначальним для інтерпретації минулого у французькій темпоральній системі.

На противагу *Imparfait*, форма *Passé composé* представляє подію як актуалізовану, тобто таку, що має зафіксовану межу і входить у сферу значущого для мовця досвіду. У висловленні *Il pleuvait quand tu es arrivé*, дієслівна форма *tu es arrivé* позначає дію, завершення якої встановлює точку зміни ситуації. У цьому контексті *Passé composé* виконує роль маркера результативності: подія сприймається як така, що завершилася і вплинула на перебіг подальших подій або на поточний стан. Подібний механізм спостерігається у висловленні *J'ai fini le travail*. Тут форма *j'ai fini* не лише фіксує факт завершення дії, а й сигналізує про її релевантність для теперішнього моменту (наприклад, як передумову наступних дій). У фразі *Il a ouvert la fenêtre* подія *відкриття* репрезентується як одноразова дія з чіткою межею завершення, що змінює стан ситуації (кімната стає провітреною). У конструкції *Elle a rencontré son collègue hier* *Passé composé* акцентує фактичність події, що відбулася, та її значущість для мовця, незалежно від тривалості контакту. У таких випадках форма позначає одиничність і завершеність дії у минулому, відмежовуючи її від фонових станів. На противагу цьому, у висловленні *Il lisait le journal quand je l'ai appelé*, *il lisait* передає фон, тоді як *je l'ai appelé* позначає подію, що має видиму межу і «перериває» або структурує ситуацію. Отже, *Passé composé* визначає подієву точку, яка організує послідовність подій і встановлює структуру змін. Ще один характерний тип уживання спостерігається у конструкціях типу *Il a trouvé la solution*. Тут форма *a trouvé* актуалізує не сам процес, а настання результату, що змінює інформаційний або ситуаційний стан мовця. Водночас у висловленні *Elle a toujours aimé cette chanson* форма *Passé composé* розширює результативність на тривалу характеристику, що залишається релевантною в теперішньому моменті.

Порівнюючи *Imparfait* і *Passé composé*, можна побачити, що *Imparfait* формує фон або внутрішню тривалість, тоді як *Passé composé* позначає точку завершення або актуалізації, яка структурує цей фон. Іншими словами, їх розподіл не є лише граматичним: він відповідає двом різним когнітивним моделям репрезентації досвіду. *Imparfait* відтворює ситуацію як розгорнуту в минулому, без необхідності встановлювати її межі, тоді як *Passé composé* позначає зміщення, перехід або результат, що стає значущим у структурі наративу або мовленнєвої ситуації. Таким чином, система минулих часів у французькій мові організована навколо операцій визначення меж події: визначення того, чи подія розглядається як тривала й не дискретна, чи як така, що має завершений контур і вплив на інші події або стан мовця. Це дозволяє інтерпретувати граматичний вибір не як формальне розмежування темпоральних форм, а як концептуальний механізм структурування досвіду у мовленні [18].

Переходячи від минулого до майбутнього часу, важливо зазначити, що *Futur* у французькій мові також не становить однорідного концептуального поля. *Futur simple* та *Futur proche* репрезентують різні когнітивні моделі передбачення, які відрізняються ступенем наближеності події до моменту мовлення та способом її концептуального включення до досвіду мовця.

Futur simple позначає дистанційовану перспективу і структурує майбутнє як простір можливості, який ще не інтегровано в сферу теперішньої дії або планування. У висловленні *Je partirai demain* дія подається як така, що очікується, але не має ознак підготовленості чи внутрішньої актуалізації. Аналогічні приклади *Il écrira un article plus tard*, *Nous voyagerons un jour* демонструють, що *Futur simple* формує проєкцію майбутнього, яка існує як передбачення або намір, але ще не перетворена на послідовність конкретних кроків. На відміну від цього, *Futur proche* моделює майбутнє як подію, що перебуває у стані актуального становлення. У висловленні *Je vais partir* дія не просто прогнозується, а представлена як така, що вже входить у планування або передбачає підготовчий етап. Це спостерігається також у висловленнях *Elle va commencer son travail*, *Nous allons sortir dans quelques minutes*, де конструкція *aller + infinitif* репрезентує дію як майже включену до теперішнього моменту. Таким чином, *Futur proche* описує майбутнє як потенційно актуалізоване теперішнє, що вже має внутрішню основу в намірі, домовленості або контексті ситуації. Натомість *Futur simple* описує майбутнє як віддалену можливість, яка не залежить від актуального стану мовця і не містить ознак реалізованості.

Порівняння конструкцій *Je vais partir* / *Je partirai demain* демонструє різницю на когнітивному рівні: у першому випадку майбутня дія представлена як близька і підготовлена, у другому – як відсунута в часі і концептуально менш визначена. Приклади *Il va venir bientôt* та *Il viendra un jour* аналогічно ілюструють відмінність між конкретизованим очікуванням і загальним прогнозом. Отже, відстань між моментом мовлення та дією є ключовим параметром розмежування цих форм. *Futur proche* проєктує подію як таку, що вже інтегрована в актуальний стан суб'єкта, тоді як *Futur simple* структурує майбутнє як область потенційності, яка не передбачає безпосереднього переходу до реалізації. У когнітивному вимірі це відповідає моделі «майбутнє в процесі реалізації» (*futur proche*) на противагу «майбутньому як концептуальній можливості» (*futur simple*).

Описані вище значення дієслівних форм можна представити у вигляді узагальненої схеми, що демонструє їхні концептуальні відмінності та принципи організації події в темпоральному просторі. Таблиця нижче відображає не граматичні характеристики у вузькому розумінні, а когнітивні моделі, що лежать в основі їх функціонування (Табл. 1).

Подана таблиця демонструє, що розмежування темпоральних форм у французькій мові ґрунтується не тільки на лінійному часовому показнику, скільки на концептуальному статусі події: її актуальності, завершеності, наближеності або фоновості. Таким чином, система часу організована навколо операцій визначення меж і ступеня інтегрованості події у досвід мовця, що дозволяє інтерпретувати використання форм не як механічний вибір, а як результат когнітивного структурування мовлення.

Як було показано вище, граматичні форми у французькій мові відображають різні способи структурування події в темпоральному вимірі. Проте концептуалізація часу не обмежується лише морфологічними й синтаксичними засобами. На рівні лексики формується система стабільних моделей інтерпретації часових відношень, що ґрунтується на перенесенні властивостей інших доменів досвіду – руху, ресурсу, простору – на абстрактне поняття часу. Ці моделі не є другорядними щодо

Таблиця 1

Когнітивно-семантичні параметри дієслівних часів у французькій мові

Час	Когнітивне ядро	Тип події	Статус межі	Відношення до моменту мовлення
<i>Présent</i>	Актуалізація стану або дії	Подія в межах теперішності	Межі не є релевантними	Співпадає з точкою мовлення або концептуально до неї тяжіє
<i>Imparfait</i>	Внутрішня тривалість ситуації	Фонова або повторювана дія	Межа відсутня/не визначена	Відноситься до минулої послідовності без прив'язки до моменту завершення
<i>Passé composé</i>	Завершена зміна або результат	Одноразова або фактологічно зафіксована подія	Межа чітко позначена	Подія має наслідок або значущість у теперішній точці сприйняття
<i>Futur simple</i>	Проекція можливості	Подія у перспективному вимірі	Межа не задана на рівні актуальності	Віддалена від моменту мовлення, існує як передбачення
<i>Futur proche</i>	Формування майбутнього стану	Подія у фазі підготовки або внутрішньої готовності	Межа очікувана, але ще не реалізована	Концептуально наближена до теперішнього, інтегрована у процес планування

Джерело: складено автором

граматичних: вони забезпечують когнітивний каркас, у межах якого граматичні засоби набувають інтерпретаційної визначеності. Таким чином, лексико-семантичні структури й граматичні категорії функціонують як узгоджена система репрезентації часу [19].

Одна з найбільш усталених моделей у французькій мові ґрунтується на концептуалізації часу через домен руху. У висловленнях *le temps passe*, *le temps s'écoule*, *les jours avancent* час осмислюється як субстанція, що переміщується. У конструкціях *le temps vient*, *le moment approche* відбувається інверсія напрямку: тепер не час рухається повз суб'єкта, а суб'єкт «наближається» до часової межі. Обидві схеми ґрунтуються на тілесно сприйманих уявленнях про напрямний і послідовний характер руху [20]. У фразі *courir contre le temps* час постає як умовний «опонент» або «шлях», який необхідно подолати. Тут темпоральне значення формують не тривалість чи момент, а відношення між суб'єктом і траєкторією. Таким чином, модель руху дозволяє структурувати час як процес, що має векторність: від минулого до майбутнього, від невідомого до відомого, від плану до реалізації. Ця модель спирається на когнітивну схему послідовності: події організовані в лінійну структуру, і кожна подія має позицію у цій лінії. Відповідно, лексеми *avant*, *après*, *ensuite*, *puis* виконують функцію маркерів порядкування, які фіксують відношення «раніше/пізніше» як базову операцію осмислення часу.

Інша систематична модель ґрунтується на перенесенні характеристик матеріальних ресурсів на абстрактне поняття часу. У виразах *manquer de temps* (не вистачає часу), *perdre du temps* (витратити час), *gagner du temps* (виграти час) час набуває властивостей обмеженості, кількісності та дискурсивної цінності [21]. Така модель передбачає, що час може розподілятися, економитися або витрачатися. Наприклад, *Il faut gérer son temps* репрезентує час як об'єкт організації, що передбачає внутрішню структуру та пріоритети. У висловленні *Je n'ai pas le temps* мовець не просто констатує відсутність тривалості, а вказує на невідповідність між подіями та їхньою розгорнутістю в часовому плані. Ця семантична модель активно функціонує в управлінському, побутовому та освітньому дискурсах, де час фігурує як предмет планування. Вона формує когнітивну схему, у якій час подається як ресурс, доступ до якого нерівномірний, і це впливає на організацію діяльності [22].

Третя базова модель пов'язана з уявленням про час як просторову структуру. У французькій мові конструкції *dans trois*

jours, *à l'époque*, *au moment de...* локалізують події у умовному темпоральному просторі, який має внутрішні межі та положення. Наприклад, *à l'époque* не просто позначає часовий період; ця форма вводить когнітивне поле історичної або біографічної локалізації, у межах якого подія набуває якісних характеристик (соціальний контекст, умови ситуації). У *dans trois jours* подія моделюється як така, що знаходиться на певній відстані від моменту мовлення і наближається до точки реалізації. У структурі *au moment de commencer* часовий простір постає як межева зона, де суб'єкт переходить від одного стану до іншого. Тут просторове членування використовується для моделювання етапності процесу. Таким чином, модель «час як простір» дозволяє організувати послідовність подій за принципом розміщення їх у когнітивному «інтервалі», де важливими є межі, напрям і внутрішні відношення.

Лексико-семантичні моделі, описані вище, функціонують не ізольовано, а як узгоджена система концептуального структурування часу. Для наочного зіставлення основних механізмів і мовних реалізацій доцільно подати узагальнену порівняльну схему, що демонструє відповідність між типом концептуальної моделі, характерними лексичними конструкціями та когнітивними параметрами їх інтерпретації (Таб. 2).

Як видно з представленої таблиці, три моделі концептуалізації часу ґрунтуються на різних доменах досвіду – рухові, ресурсності та просторовості. Проте всі вони забезпечують один і той самий тип когнітивної операції: перенесення властивостей конкретних, тілесно засвоєних схем на абстрактну темпоральну категорію. Це дозволяє мовцеві опрацювати час як структурований, вимірюваний і впорядкований елемент досвіду. Відповідно, лексико-семантичні засоби не лише позначають часові відношення, але й формують принципи, за якими мовець організовує наратив, вибудовує причинно-часові зв'язки та інтерпретує подієвий ланцюг. Таким чином, лексична система виступає складовою механізму концептуалізації часу, взаємодіючи з граматичними та дискурсивними параметрами мовлення.

Висновки. Проведений аналіз засвідчує, що у французькій мові час постає як багатовимірний когнітивний категорія, яка структурується через взаємодію темпоральних, просторових і агентивних моделей осмислення. На лексико-семантичному рівні стабільно функціонують три провідні схеми: «час як рух/подорож» (векторна організація послідовності подій), «час як ресурс» (обмеженість, розподіл, керування) та «час як простір»

Основні лексико-семантичні моделі концептуалізації часу у французькій мові

Концептуальна модель	Типові мовні реалізації	Когнітивна інтерпретація
«час як рух/подорож»	<i>le temps passe, le moment vient, courir contre le temps</i>	Час сприймається як векторна динаміка; події впорядковуються вздовж осі послідовності
«час як ресурс»	<i>manquer de temps, perdre du temps, gagner du temps</i>	Час має цінність і обмеженість; діяльність організується відповідно до доступності часу
«час як простір»	<i>dans trois jours, au moment de..., à l'époque</i>	Час структурується як поле з межами і внутрішніми зв'язками; події локалізуються у межах інтервалів

Джерело: складено автором на основі [23, 24, 25]

(локалізація в інтервалах і межах). Вони слугують каркасом для інтерпретації подій і забезпечують узгодження між мовними формами та когнітивними операціями впорядкування, локалізації й визначення меж.

Граматичні часи корелюють із ментальними схемами події та відображають різні способи її концептуального структурування. *Présent* задає рамку актуальності; *Imparfait* моделює внутрішню тривалість і фоновість; *Passé composé* фіксує актуалізовану зміну/результат; *Futur simple* проєктує віддалену можливість; *Futur proche* репрезентує наближену перспективу у фазі становлення. Таке розмежування показує, що темпоральна система організована навколо операцій визначення меж, ступеня наближеності до моменту мовлення та статусу події в поточному досвіді мовця.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розширення емпіричної бази за рахунок дискурсивної та соціолінгвістичної варіативності. Перспективними напрямками подальших досліджень постають аналіз жанрових і регістрових відмінностей, зокрема медіадискурсу, усного неформального мовлення й академічного письма, а також урахування соціолінгвістичних параметрів, таких як вік, освітній профіль та регіональні особливості франкомовних спільнот. Доцільним є проведення корпусної перевірки частотних профілів і колокаційних зв'язків темпоральних маркерів, що дозволить встановити сталі та варіативні семантичні й синтаксичні патерни їх функціонування. Окремого значення набуває експериментальна психолінгвістична верифікація інтерпретаційних ефектів, спрямована на виявлення механізмів обробки часових моделей у мовленні. Крім того, мультисерійні порівняння в межах романських мов дадуть змогу визначити спільні і мовноспецифічні принципи концептуалізації часу. Поєднання дискурсивного, соціолінгвістичного та експериментального підходів у перспективі розширить опис механізмів взаємодії темпоральних моделей на різних рівнях мовної системи та дозволить уточнити межі їх дії.

Література:

- Семенова О. Вербалізація концепту «час» та «простір» (на матеріалі франкофонної картини світу). *Trends and Tendencies in Modern Philology*. 2020. Вип. № 3. <http://ds.forlan.org.ua/handle/123456789/447>
- Шмат В. В. Семантичні особливості фразеологічних одиниць з лінгвокультурним компонентом (на матеріалі французької мови): дис. – Волинський національний університет імені Лесі Українки. 2024. 78 с. <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/26611>
- Семенюк А. І. Культурно маркована лексика: лінгво-семантичні та прагматичні аспекти (на матеріалі французької мови): дис. – Волинський національний університет імені Лесі Українки. 2024. 80 с. <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/26610>
- Ковінкіна Д. А. Лінгвальні особливості політичного франкомовного медіа-дискурсу. 2023. 90 с. <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/17280>
- Кіркowska І. С., Шевченко М. Ю. Культурологічний, психологічний і комунікативний потенціали категорії футуральності в аспекті психолінгвістичних досліджень на матеріалі французької мови // *Нова філологія*. 2020. Т. 1. №. 80. С. 221-228. <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2020-80-1-33>
- Каленюк С. О., Савчук Л. О. The Concept Of «Time» In Ukrainian And German Lingistic Worldviews // *Записки з українського мовознавства*. 2020. №. 27. Р. 210-219. https://www.researchgate.net/publication/348066361_THE_CONCEPT_OF_TIME_IN_UKRAINIAN_AND_GERMAN_LINGISTIC_WORLDVIEWS
- Cordonier N., Fossard M. Time reference in French-speaking people with fluent and non-fluent aphasia (part I): tense dissociations, task effects and cognitive predictors // *Aphasiology*. 2025. V. 39. №. 8. Р. 1066-1096. <https://doi.org/10.1080/02687038.2024.2406463>
- Behra S., Macaire D. La notion d'espace-temps en didactique des langues cultures étrangères: ouvrir le champ des possibles en formation // *Mélanges Crapel*. 2021. V. 42. №. 3. Р. 15-30. https://www.researchgate.net/publication/365759330_La_notion_d'espace-temps_en_didactique_des_langues-cultures_etrangeres_ouvrir_le_champ_des_possibles
- Gabaret J. L'objection du relativisme linguistique // *Dire le monde*. 2020. <https://hal.science/hal-03767352v1>
- Col G. Place(s) et limite (s) des diagrammes en sémantique cognitive // *Travaux de linguistique*. 2023. V. 87. №. 2. Р. 75-96. https://shs.cairn.info/article/TL_087_0075
- Co V. E. T. Anaphore et deixis dans le domaine temporel // *Anaphores temporelles*. P. 147. https://doi.org/10.1163/9789004490802_010
- During É. Survoler le temps: l'espace-temps comme schème, mythe et thème // *Revue de métaphysique et de morale*. 2020. V. 107. №. 3. Р. 347-364. https://shs.cairn.info/article/RMM_203_0347?tab=texte-integral
- El-Himer M. Le localisme dans le langage: la primauté de la deixis spatiale // *Cahiers d'Études sur la Représentation*. 2022. №. 6. <https://revues.imist.ma/index.php/CER/article/download/30431/15801>
- Rossi M. Termes et métaphores, entre diffusion et orientation des savoirs // *La linguistique*. 2021. V. 57. №. 1. Р. 153-173. https://shs.cairn.info/article/LING_571_0153?tab=texte-integral
- Bach M. Vers une sémantique discursive cognitive // *Réflexions théoriques et applications empiriques sur corpus de langue allemande [Thèse de doctorat]*. Dijon (UBFC). 2021. https://theses.hal.science/tel-03240840v1/file/96583_BACH_2021_archivage.pdf
- Šišmová A. Pour une théorie syntaxique des constructions verbe-particule adverbiale en français contemporain. 2020. <http://hdl.handle.net/20.500.11956/121530>
- Apothélos D. Anaphore et temps verbaux // *Langue française*. 2021. V. 210. №. 2. Р. 21-40. https://shs.cairn.info/article/LF_210_0021?tab=texte-integral
- Guentchéva Z. Sémantique de l'aspect: à propos des notions de borne et de référentiel temporel // *Typologie des aspects*. 2022. P. 37. <https://books.google.com.ua/books?id=zWtnEAAAQBAJ&lpg=PA37&ots=>

- QYkeZVX3zQ&dq=Conceptualisation%20du%20temps%20en%20fran%20C3%A7ais%20%3A%20approche%20cognitive%20et%20s%20C3%A9mantique&lr&hl=ru&pg=PA37#v=onepage&q&f=false
19. Belkhir S. Cognitive linguistics and proverbs //The Routledge handbook of cognitive linguistics. 2021. P. 599-611. <https://www.taylor-francis.com/chapters/edit/10.4324/9781351034708-40/cognitive-linguistics-proverbs-sadia-belkhir>
 20. Ursa A. I. A comparative study of business metaphors in English, French and Romanian economic discourse in the context of the Covid-19 pandemic //Cognitive Approaches to Contemporary Media. 2021. P. 18. <https://books.google.com.ua/books?id=NEg4EQAAQBAJ&pg=PA18&ots=47XO0ya4Fq&dq=Metaphor%20in%20English%20and%20in%20French%3A%20A%20Cognitive%20Analysis.&lr&hl=ru&pg=PA18#v=onepage&q=Metaphor%20in%20English%20and%20in%20French%3A%20A%20Cognitive%20Analysis.&f=false>
 21. Wu J. La conceptualisation métaphorique dans les proverbes //Neophilologica. 2024. №. 36. P. 1-15. <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=1304422>
 22. Dokhtourichvili M. Le français au service de l'expression de la diversité et les problèmes traductologiques //Etudes Interdisciplinaires en Sciences humaines (EISH). 2022. №. 9. P. 11-26. https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/182117
 23. Rodríguez C. D. La phraséologisation du temps ou comment dire le temps autrement //reCHERches. Culture et histoire dans l'espace roman. 2021. №. 27. P. 153-169. <https://doi.org/10.4000/cher.4514>
 24. Wernicke M., Ruest C. Traverser les frontières virtuelles: une rencontre interculturelle/Effective Communication in a Global Context: Interconnectivity–Interculturality–Interdisciplinarity. 2025. P. 179. <https://books.google.com.ua/books?id=jhVDE-QAAQBAJ&pg=PA179&ots=dwoUIph-f7&dq=interpr%C3%A9tation%20culturellement%20conditionn%C3%A9e%20du%20temps%20dans%20la%20vision%20francophone%20du%20monde&lr&hl=ru&pg=PA179#v=onepage&q&f=false>
 25. Diagne A. La reconceptualisation et l'adaptation d'expression en terminologie culturelle //Tradterm. 2022. V. 42. P. 75-96. <https://doi.org/10.11606/issn.2317-9511.v42p75-96>

Brytvin D. Conceptualization of time in the French language: a cognitive-semantic approach

Summary. The article is devoted to the cognitive-semantic analysis of the category of time in the French language,

which is considered as a complex conceptual structure that organizes the interpretation of events and relationships between situations in speech activity. The work clarifies the status of time as a basic cognitive concept that combines abstract ideas about duration, sequence, and change of states with specific linguistic means of their expression. The mechanisms of metonymization and metaphorization that ensure the actualization of temporal meaning in lexical and grammatical constructions of the French language are revealed. It is shown that grammatical tenses function not only as formal markers of the localization of events on the time axis, but also as representatives of different cognitive models of situation perception: *Présent* realizes the actuality of an event, *Imparfait* reproduces internal duration and background, *Passé composé* denotes completeness and effectiveness, while *Futur simple* and *Futur proche* differ in the degree of proximity of the future action to the speaker's experience. In the lexical subsystem, attention is focused on three stable models of conceptualizing time: *time as movement*, *time as a resource*, and *time as space*. The first model structures time as a sequence of transitions and a dynamic trajectory; the second treats time as a limited quantity that can be spent or accumulated; the third localizes an event within a conditional cognitive space that has an internal structure and boundaries. It has been proven that these models do not function in isolation, but form a coherent conceptual system within which the speaker interprets, organizes, and verbalizes temporal relations. The obtained results allowed to consider the category of time as an integrative component of the linguistic picture of the world, combining grammatical, lexical, and discursive parameters. Further study of the variability of the concept of time in oral, artistic, and media discourses is considered promising.

Key words: relevance, completeness, duration, sequence of events, metaphorization, metonymization.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 27.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 25.11.2025

Дата публікації: 30.12.2025